

УДК 338.45

*Л.В. КУЗЬМЕНКО, О.Є. ШАПРАН***ВПЛИВ ВНУТРІШНІХ ТА ЗОВНІШНІХ ФАКТОРІВ НА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ**

Відмічена актуальність проблеми конкурентоспроможності національної економіки та основні чинники, що обумовили її виникнення. Виконано аналіз впливу зовнішніх та внутрішніх факторів на конкурентоспроможність. При цьому акцентовано увагу на особливості перехідного періоду до ринкової економіки: тісний взаємозв'язок з економікою країн СНД, відсутність досконалої стратегії переходу, недостатньо ефективна державна політика та мінімізований вплив суспільства на характер перехідного процесу.

Ключові слова: конкурентоспроможність економіки, стратегія перехідного періоду, зовнішні та внутрішні фактори впливу, процеси глобалізації та постіндустріалізації, монетарна та фінансова політика, стратегія інноваційного розвитку.

Отмечена актуальность проблемы конкурентоспособности национальной экономики и основные факторы, обусловившие ее возникновения. Выполнен анализ влияния внешних и внутренних факторов на конкурентоспособность. При этом акцентировано внимание на особенности переходного периода к рыночной экономике: тесная взаимосвязь с экономикой стран СНГ, отсутствие совершенной стратегии перехода, недостаточно эффективная государственная политика и минимизированное влияние общества на характер переходного процесса.

Ключевые слова: конкурентоспособность экономики, стратегия переходного периода, внешние и внутренние факторы влияния, процессы глобализации и постиндустриализации, монетарная и фискальная политика, стратегия инновационного развития.

The urgency of the problem of competitiveness of the national economy and the main factors that led to its emergence. The analysis of the impact of external and internal factors on competitiveness. This accentuated attention to the peculiarities of transition to a market economy: a close relationship with the economy of the CIS countries, the lack of perfect transition strategy, inefficient public policy and minimized the impact of society on the nature of the transition process. Among the features of public policy noted: not transparent privatization of the means of production; inefficient use of monetary and fiscal policy had a negative impact on the economy and quality of reproduction of the human capital; lack of effective innovation strategy and as a result - reduce funding and degradation of the material and technical base of scientific and technological research.

Keywords: economic competitiveness, transition strategy, internal and external factors influence the processes of globalization and postindustrialization, monetary and fiscal policy, strategy innovation.

Вступ. Недостатньо ефективна державна політика перехідного періоду та мінімізований вплив суспільства на нього породили стихійність ринкових перетворень в економіці України. Це призвело до деструктивних змін в економіці: створення ТНК й холдингів в базових та орієнтованих на експорт галузях; занепад та зникнення залежних від базових інших галузей промисловості, зокрема машинобудівної. В результаті таких структурних перетворень економіка не змогла гідно ввійти в систему світового господарства, а країна опинилася в ситуації безперервної системної кризи.

Актуальність теми. Врахування факторів впливу на конкурентоспроможність є необхідною умовою розробки та прийняття відповідальної державної політики, досконалої стратегії економічного розвитку країни, що консолідує суспільство для подолання системної кризи та відродження національної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розвитку вітчизняної економіки вивчали відомі вчені-економісти, в тому числі В.М. Геєць, Б.В. Губський, Б.М. Данилишин, Я.М. Жаліло, С.М. Ільашенко, Т.С. Клебанова, І. В. Крючкова, П.Г. Перерва, Ю.В. Полунєєв, В.В. Стадник, Л.І. Федулова, О.О. Шапуров та ін.

В своїх роботах вони досліджували питання конкурентоспроможності економіки України в умовах глобалізації [1,2], організації та моніторингу інноваційної діяльності на підприємстві [3], прогнозування інноваційного розвитку [4] тощо.

Як виявилось, реальний характер структурних перетворень в економіці не відповідає вимогам часу. Більше того, стихійність, не контрольованість

трансформаційних змін з боку держави та суспільства призвели до процесу деіндустріалізації економіки, поглиблення кризових явищ у всіх сферах життя країни: економічній, соціальній, політичній.

Мета і завдання дослідження – системне дослідження зовнішніх та внутрішніх факторів впливу на конкурентоспроможність економіки України.

Виклад основного матеріалу. Поняття «конкурентоспроможність економіки країни» як економічна категорія має надзвичайно важливе значення та широкий спектр визначень. Останнє пояснюється тим, що різні аспекти конкурентоспроможності економіки (КСЕ) як економічної категорії досліджувалися в роботах цілого ряду вчених, в тому числі таких як Б.В. Губський, Я.М. Жаліло, І. В. Крючкова, Ю.В. Полунєєв та ін. Серед множини визначень КСЕ заслуговує уваги й те, що привели автори вітчизняної Економічної енциклопедії, визначаючи її як «здатність економіки однієї держави конкурувати з економіками інших держав за рівнем ефективного використання національних ресурсів, підвищення продуктивності народного господарства й забезпечення на цій основі високого та постійно зростаючого рівня життя населення» [6, с.814]. Як бачимо, його, в певній мірі, можна вважати похідним від визначення відомого вченого М. Портера, який наголошував, що «головна мета держави – це забезпечити власним громадянам достатньо високий та зростаючий рівень життя. Спроможність держави зробити це залежить не від якогось аморфного поняття «конкурентоспроможність», а від того, наскільки продуктивно використовуються національні ресурси – праця та капітал» [7, с.35].

В цих визначеннях підкреслюється важлива думка: головна місія держави – забезпечити власним громадянам достатньо високий та зростаючий рівень життя на базі конкурентоспроможної економіки.

Як відмічено в роботах [1,2,5], КСЕ залежить від впливу зовнішніх та внутрішніх факторів. До зовнішніх будемо відносити фактори, обумовлені процесами глобалізації та постіндустріалізації: загострення конкурентної боротьби на ринку міжнародного розподілу праці; зростання впливу розвинутих країн та транснаціональних корпорацій (ТНК); зміна технологічних укладів завдяки втіленню інновацій в організаційні та технологічні процеси в різних сферах людської діяльності; ефективність використання людського капіталу. До внутрішніх факторів, в першу чергу, віднесемо такі: економічний, соціальний та політичний стан в країні; наявність ресурсів (людських, природних, технічних, фінансових); наявність стратегії розвитку економіки та суспільства; державна політика в області економіки та відтворення людських ресурсів як основного капіталу держави.

В роботах [1-5] розглянуто важливі положення, врахування яких є необхідною умовою успішного переходу до ринкової економіки. Разом з тим, ми є свідками того, що цей перехід супроводжується поглибленням кризових явищ системного характеру.

Спробуємо пояснити причини цього. Загострення конкурентної боротьби на міжнародному ринку розподілу праці вимагає від кожної країни максимальних зусиль для того, щоб успішно інтегруватися в світову економіку, забезпечити сталий розвиток національної економіки та гідний рівень життя суспільства, що залежить від ефективності використання національних ресурсів – праці та капіталу, як відмічено вище. Підкреслимо, що КСЕ забезпечує місце та роль держави в системі світової економіки. Найбільш розвинуті країни ще більше посилюють свої конкурентні переваги та економічний вплив на країни, що розвиваються, одержуючи при цьому значні економічні вигоди. Як розвиток негативних тенденцій зворотної сторони процесу глобалізації можна оцінювати зростаючий тиск ТНК на економіку окремих країн, особливо тих, що розвиваються, підпорядкування їх власним інтересам.

Відмітимо, що складність початку перехідного періоду для України в даному аспекті посилювалась рядом факторів:

1) на той час економіка України, її машинобудівний комплекс, були інтегровані в союзню систему, тісно поєднані економічними зв'язками по кооперативній формі виробництва кінцевого виду продукції з підприємствами, що розташовані на території ряду союзних республік;

2) завдяки кооперації та концентрації виробництва діяльність підприємств України на 70-80% залежала від постачання комплектуючих з інших республік СРСР [8] і водночас переважну більшість своєї продукції вітчизняні підприємства постачали за межі України;

3) менш залежними від кооперації були базові галузі: теплоенергетична, добувна, металургійна, але в них також був відсутній досвід самостійної зовнішньоекономічної діяльності, а виробничі потужності їх в рази перевершували потреби внутрішнього ринку.

Отже, неконкурентоспроможність національної економіки на початок перехідного періоду, не дозволила їй швидко інтегруватися до світової економіки. Більшість продукції машинобудівного комплексу, являла собою комплектуючі вузли, агрегати, системи до готових виробів, що їх випускала промисловість Росії. Переорієнтація збуту продукції на світові ринки потребувала інвестицій для: модернізації активної частини основних засобів підприємств; переходу на міжнародні стандарти сертифікації, обліку витрат та виробництва продукції; забезпечення ефективної інноваційної діяльності науково-дослідних, дослідно-конструкторських та проектних установ, направленої на розробку та освоєння виробництва нової техніки та технології.

Масштабність завдань переходу, відсутність фінансових коштів, досвіду, політичної волі та відповідальності спонукали керівництво країни до недостатньо ефективних дій. Держава стала на шлях мінімізації втручання в економіку, обмежившись лише інструментами й засобами монетарної та фіскальної політики, довірившись при цьому ринковому механізму перетворень. Відсутність історичного досвіду трансформаційних перетворень, традиційний державний патерналізм не дозволили суспільству контролювати хід процесу. Відсутність зрозумілої суспільству досконалої стратегії перебудови країни, непрозорий характер приватизації державної власності, ліквідація колективної власності в ході проведення реформ відокремили суспільство від активної участі в процесі перетворення економіки.

Негативний вплив на стан економіки справила державна фінансова політика, зокрема, грошово-кредитна (монетарна) та бюджетно-податкова (фіскальна). Як відмічено в [1, с.142], політика захисту неефективних вітчизняних товаровиробників за допомогою постійного зниження курсу національної валюти позбавляє їх стимулів до інноваційного пошуку, гальмує перехід до КСЕ за рахунок зростання продуктивності праці та якісних переваг продукції. Це вказує на об'єктивну неможливість та недоцільність подальшого використання девальвації гривні як інструменту, що компенсує високі матеріальні витрати.

Як наголошено в [9, с.64] монетарна політика України характеризується відсутністю стратегічного бачення розвитку країни і невмінням застосовувати стратегічно орієнтовані підходи та механізми впливу.

Неефективне використання інструментів та засобів монетарної й фіскальної політики, «прагнення формально виконувати умови монетарного режиму, який виявляється неадекватним вітчизняним реаліям» [11, с.9] призвело до жорсткого обмеження кредитування підприємств та одночасного нарощування податкового тиску на них, що стало однією із причин кризового стану економіки.

Аналізу проблем застосування фіскальної політики приділена значна увага в роботі [1, с.173-191]. На жаль, за останнє десятиріччя вони не тільки не вирішені, але стали ще більш актуальними:

1) глибинна проблема реформування податкової системи України полягає у низькому рівні гармонізації й координації між ключовими компонентами податкової політики: податковою стратегією, податковим

законодавством і механізмом податкового адміністрування;

2) одним із найбільш значних недоліків діючої системи оподаткування слід вважати високий рівень трансакційних витрат, пов'язаних із дотриманням податкового законодавства;

3) значного негативного впливу на КСЕ національної економіки завдають глибокі диспропорції у розподілі податкового навантаження;

4) розмаїття шляхів уведення нових пільг і розпорошеність пріоритетів державної підтримки зумовлюють послаблення фіскальної функції податкової системи.

Як відомо, в епоху постіндустріалізації (інноваційно-інформаційну стадію розвитку суспільства) людський капітал нації стає вирішальним фактором ефективного розвитку економіки [12]. В зв'язку з цим державне регулювання економікою розвинених країн приділяє значну увагу розширеному відтворенню людського капіталу. Україна не може займатися цією проблемою належним чином, а тому, в значній мірі, лишає себе одного з найважливіших засобів забезпечення конкурентоспроможності національної економіки.

Аналіз зарубіжного досвіду державного впливу на людський капітал показує, що розвиток людського капіталу залежить від активізації таких напрямів державної політики, як поліпшення систем освіти і охорони здоров'я; підтримка аграрно-промислового комплексу; підвищення доходів населення; поліпшення платоспроможного попиту в країні; ліквідація бідності; вирішення демографічних проблем; оптимізація міграційної політики; вдосконалення соціальної та економічної інфраструктури; розвиток соціального партнерства та підприємницьких ініціатив; підтримка розвитку громадянського суспільства [13].

Актуальність проблеми розширеного відтворення людського капіталу знаходить своє підтвердження в законодавстві зарубіжних країн, в тому числі Росії.

Стратегія інноваційного розвитку Російської Федерації на період до 2020 року особливу увагу приділяє питанню відтворення людського капіталу та його ефективного використання.

Відзначимо, що в стратегії переведення країни на інноваційний шлях розвитку ставиться завдання переходу до стандартів розвинених країн в сфері бюджетної політики [13]. Це означає, що рівень фінансування освіти повинен досягти 7% від ВВП, охорони здоров'я - 6%, науки - 3%. Іншими словами, витрати держави на ці галузі повинні бути подвоєні.

Учасники парламентських слухань «Стратегія інноваційного розвитку України на 2010-2020 рр. в умовах глобалізаційних викликів» відзначили таке [14]:

- на науку з державного бюджету витрачається коштів в 10 разів менше, ніж на держапарат та правоохоронні органи, в той час як, наприклад, в США, навпаки, витрати на науку в 1,3 рази перевищують витрати на держапарат і правоохоронні органи;

- зниження рівня фінансування науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт призвело до відтоку з України кваліфікованих наукових та технічних кадрів, занепаду багатьох наукових шкіл, стрімкої деградації матеріально-технічної бази наукових та науково-

технологічних досліджень;

- серед країн ЄС мінімальні показники інноваційної активності мають Португалія – 26 % та Греція – 29 %, але навіть вони у двічі вищі, ніж в Україні. У порівнянні з країнами-лідерами, такими як Нідерланди (62 %), Австрія (67 %), Німеччина (69 %), Данія (71 %) та Ірландія (74 %) розрив з Україною ще більший і складає 3-4 рази.

Висновки. Підкреслена актуальність проблеми конкурентоспроможності національної економіки. Виконано аналіз впливу зовнішніх та внутрішніх факторів на досліджувану проблему. Враховано особливості перехідного періоду: тісний взаємозв'язок з економікою країн СНД, відсутність досконалої стратегії переходу, недостатньо ефективна державна політика та мінімізований вплив суспільства на характер перехідного процесу. Відмічені характерні особливості державної політики: недостатньо прозорий характер приватизації засобів виробництва; неефективне використання засобів монетарної та фіскальної політики, що негативно вплинуло на стан економіки та якість відтворення людського капіталу; відсутність ефективної інноваційної стратегії та як наслідок – зниження фінансування та деградація матеріально-технічної бази науково-технологічних досліджень.

Список літератури

1. Конкурентоспроможність економіки України в умовах глобалізації / Я. А. Жаліло, Я. Б. Базилук, Я. В. Белінська та ін.; За ред. Я. А. Жаліло. - К.: НІСД, 2005. - 388 с.
2. Конкурентоспроможність економіки України: стан і перспективи підвищення / За ред. д-ра екон. наук І. В. Крючкової. - К.: Основа, 2007. - 488 с.
3. П.Г. Перерва. Економіка та організація інноваційної діяльності: [підручник] / Перерва П.Г., Мехович С.А., Погорелов М.І. - Харків: ..., 2008.
4. Федулова Л. Прогнозування інноваційно-технологічного розвитку економіки як складова вибору стратегії виходу з кризи / Л.І. Федулова // Економіка і прогнозування. - 2009. - № 3. - С. 5-17.
5. Ю.В. Полунесев. Конкурентоспроможність країни як економічна категорія та стратегія розвитку / Ю.В. Полунесев // Актуальні проблеми міжнародних відносин: збірник наукових праць / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Ін-т міжнар. відносин. - Київ, 1996. - Вип. 94 (ч.2) - 2010. С. 189-204.
6. Економічна енциклопедія: У 3 т. / Б.Д.Гаврилович (гол. ред.) - К.: Академія, - 2000. - Т.1. 864 с.
7. Портер М. Международная конкуренция. - М.: Междунар. отношения, 1993. - 896 с.
8. Романенко В. Конкурентоспроможність національної економіки: системний підхід / Романенко В. // Вісник КНТЕУ. 2012. № 2 С. 21-28.
9. В. Сіденко, В. Юрчишин. Світові тенденції монетарної політики та її українські особливості. Аналітична доповідь. / Політика монетарного розширення на підтримку зростання і розвитку. / Наук. ред. В. Юрчишин. - Київ: Заповіт, 2016. - 116 с. - С. 5-66.
10. В. Шапран, Н. Шапран. Монетарна політика на ринках, що розвиваються: чи можливий вибір між стимулами зростання і ризиками? / Політика монетарного розширення на підтримку зростання і розвитку. / Наук. ред. В. Юрчишин. - Київ: Заповіт, 2016. - 116 с. - С. 100-106.
11. Т. Кричевська. Монетарна політика як елемент суспільного договору: логіко-історичний аналіз / Економіст. №5. Травень 2016. С. 4-11.
12. Н.М. Гвоздик. Роль держави у формуванні і розвитку людського капіталу / електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка». - Дніпропетровськ: Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет. - 2014. - №5. Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2993>
13. Кастряліна Ю.М. Развитие человеческого капитала как стратегическая цель формирования инновационной экономики [Электронный ресурс] / Ю.М. Кастряліна // Научный журнал НИУ ИТМО. Серия «Экономика и экологический менеджмент». - 2012. -

Выпуск №2. – Режим доступа: <http://economics.open-mechanics.com/years/2012/issues/2/>

14. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів / Авт.упоряд.: Г. О. Андрущук, І. Б. Жилаєв, Б. Г. Чижевський, М. М. Шевченко. – К: Парламентське вид-во, 2009. – 632 с.

References (transliterated)

1. Konkurentospromozhnist' ekonomiky Ukrainy v umovakh hlobalizatsiyi / Ya. A. Zhalilo, Ya. B. Bazylyuk, Ya. V. Belins'ka ta in.; Za red. Ya. A. Zhalila. - Kyiv: NISD, 2005. - 388 s.
2. Konkurentospromozhnist' ekonomiky Ukrainy: stan i perspektivy pidvyshchennya / Za red. d-ra ekon. nauk I. V. Kryuchkovoyi. – Kyiv: Osнова, 2007. - 488 s.
3. P.H. Pererva. *Ekonomika ta orhanizatsiya innovatsiyoi diyal'nosti: [pidruchnyk]* / Pererva P.H., Mekhovych S.A., Pohoryelov M.I. – Kharkiv: ..., 2008.
4. Fedulova L. *Prohnozuvannya innovatsiyno-tekhnolohichnoho rozvytku ekonomiky yak skladova vyboru stratehiyi vykhodu z kryzy* / L.I. Fedulova // Ekonomika i prohnozuvannya. – 2009. – No 3. – S. 5-17.
5. Yu.V. Poluneyev. *Konkurentospromozhnist' krayiny yak ekonomichna katehoriya ta stratehiya rozvytku* / Yu.V. Poluneyev // Aktual'ni problemy mizhnarodnykh vidnosyn: zbirnyk naukovykh prats' / Kyiv. nats. un-t im. Tarasa Shevchenka. In-t mizhnar. vidnosyn. – Kyiv, 1996 – . Vyp. 94 (ch.2) – 2010. S. 189-204.
6. *Ekonomichna entsyklopediya: U 3 t.* / B.D.Havrylyshyn (hol. red.) – Kyiv: Akademiya. - 2000. - T.1. 864 s.
7. Porter M. *Mezhdunarodnaya konkurentsyya.* – Moscow: Mezhdunar. otnoshennya, 1993. - 896 s.
8. Romanenko V. *Konkurentospromozhnist' natsional'noyi ekonomiky: systemnyy pidkhid* / Romanenko V. // Visnyk KNTEU. 2012. No 2 S. 21-28.
9. V. Sidenko, V. Yurchyshyn. *Svitovi tendentsiyi monetarnoyi polityky ta yiyi ukraiyins'ki osoblyvosti. Analitychna dopovid.* / Polityka monetarnoho rozshyrennya na pidtrymku zrostannya i rozvytku. / Nauk. red.. V. Yurchyshyn. – Kyiv: Zapovit, 2016. – 116 s. – S. 5-66.
10. V. Shapran, N. Shapran. *Monetarna polityka na rynkakh, shcho rozvyvayut'sya: chy mozhlyvy vybir mizh stimulamy zrostannya i ryzykamy?* / Polityka monetarnoho rozshyrennya na pidtrymku zrostannya i rozvytku. / Nauk. red. V. Yurchyshyn. – Kyiv: Zapovit, 2016. – 116 s. – S. 100-106.
11. T. Krychevs'ka. *Monetarna polityka yak element suspil'noho dohovoru: lohiko-istorychnyy analiz* / Ekonomist. No 5. Traven' 2016. S. 4-11.
12. N.M. Hvozdyk. *Rol' derzhavy u formuvanni i rozvytku lyuds'koho kapitalu* / elektronne naukovе fakhove vydannya «Efektyvna ekonomika». – Dnipropetrovs'k: Dnipropetrovs'kyi derzhavnyy ahramo-ekonomichnyy universytet. – 2014. – No 5. Rezhym dostupu: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2993>
13. Kastrulyuna Yu.M. *Razvytye chelovecheskogo kapytala kak stratezhicheskaya tsel' formirovaniya ynnovatsionnoy ekonomiky* [Электронны ресурсы] / Yu.M. Kastrulyuna // Nauchnyy zhurnal NYU YTMO. Seryya «Экономика у экологический менеджмент». – 2012. – Выпуск No 2. – Rezhym dostupa: <http://economics.open-mechanics.com/years/2012/issues/2/>
14. *Stratehiya innovatsiynoho rozvytku Ukrainy na 2010–2020 roky v umovakh hlobalizatsiyinykh vyklykiv* / Avt.uporyad.: H. O. Androshchuk, I. B. Zhylyayev, B. H. Chyzevskyy, M. M. Shevchenko. – Kyiv: Parlament's'ke vyd-vo, 2009. – 632 s.

Надійшла (received) 10.11.2016

Бібліографічні описи / Библиографические описания / Bibliographic descriptions

Вплив внутрішніх та зовнішніх факторів на конкурентоспроможність економіки України / Кузьменко Л.В., Шапран О.Є. // Вісник Національного технічного університету “Харківський політехнічний інститут” (економічні науки). – Х.: НТУ „ХПИ”. - 2016. - № 48(1220).- С. 90-93 . Бібліогр. 14 назв. – ISSN 2519-4461.

Влияние внутренних и внешних факторов на конкурентоспособность экономики Украины / Кузьменко Л.В., Шапран Е.Е. // Вестник Национального технического университета “Харьковский политехнический институт” (экономические науки). – Х.: НТУ „ХПИ”. - 2016. - № 48(1220).- С. 90-93 . Библиогр.: 14 названий. – ISSN 2519-4461.

The influence of internal and external factors on the competitiveness of the economy of Ukraine / Kuzmenko L.V., Shapran E.E. // Bulletin of National technical University "Kharkiv Polytechnic Institute" (economic Sciences). – Kharkiv.: NTU "KhPI". - 2016. - № 48 (1220).- P. 90-93 . Bibliogr.: 14 names. – ISSN 2519-4461.

Відомості про авторів / Сведения об авторах / About the Authors

Кузьменко Леонід Володимирович – кандидат технічних наук, доцент, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», доцент кафедри економічного аналізу та обліку, тел.: (050) 707-62-74; e-mail: leokuz48@gmail.com.

Шапран Олена Євгенівна – кандидат економічних наук, доцент, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», доцент кафедри економіки та маркетингу, тел.: (050) 707-65-26; e-mail: selena_mailbox@mail.ru.

Кузьменко Леонід Володимирович – кандидат технічних наук, доцент, Національний технічний університет «Харьковский политехнический институт», доцент кафедри економічного аналізу та обліку, тел.: (050) 707-62-74; e-mail: leokuz48@gmail.com.

Шапран Елена Евгеньевна – кандидат економічних наук, доцент, Національний технічний університет «Харьковский политехнический институт», доцент кафедри економіки та маркетингу, тел.: (050) 707-65-26; e-mail: selena_mailbox@mail.ru.

Kuzmenko Leonid Vladimirovich – Ph.D., Associate Professor, National Technical University 'Kharkiv Polytechnic Institute', Associate Professor of Economic Analysis and Accounting, tel.: (050) 707-62-74; e-mail: leokuz48@gmail.com.

Shapran Olena Yevhenivna – Ph.D., Associate Professor, National Technical University 'Kharkiv Polytechnic Institute', Associate Professor of Economics and Marketing, tel.: (050) 707-65-26; e-mail: selena_mailbox@mail.ru.